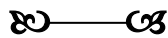

การสำรวจและติดตามการดำเนินงานการปฏิรูป
ด้านกฎหมายของประเทศไทย*

THE SURVEY AND MONITORING ON LEGAL REFORM PROCESS OF
THAILAND

ภูมิ มุลศิลป์, ศิริพร ดาบเพชร, จุลศักดิ์ ชาญณรงค์, ชูเดช โลศิริ
อัญชลี ศรีกลชาญ, วิศรุต สำลีอ่อน

Poom Moolsilpa, Siriporn Dabphet, Chulasak Charnnarong, Chudech Losiri,
Anchalee Srikolchan, Wisarut Samlee-on

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Srinakharinwirot University

Corresponding Author E-mail: poom@g.swu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ติดตามและประเมินการดำเนินงานด้านการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย (2) ทราบปัญหาและข้อเสนอแนะการดำเนินงานการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย โดยการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เอกสาร (Document analysis) บันทึกการสนทนากลุ่ม(Focus group discussion) การวิเคราะห์แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi - structure Interview) และการประชุมกลุ่มเชิงปฏิบัติการ (Workshop group meeting)

ผลจากการศึกษาพบว่า ผลการดำเนินการที่ผ่านมา มี 3 กิจกรรมปฏิรูปที่ดำเนินการสำเร็จและบรรลุตามตัวชี้วัดและเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ ได้แก่ (1) จัดให้มีกลไกยกเลิกหรือแก้ไขปรับปรุงกฎหมายที่สร้างภาระหรือเป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตหรือการประกอบอาชีพของประชาชน (2) จัดให้มีกลไกกำหนดส่วนราชการหรือหน่วยงานของรัฐซึ่งมีหน้าที่ควบคุม กำกับดูแลและบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมาย นำเทคโนโลยีมาใช้ในการดำเนินการเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมาย และ (3) จัดให้มีกลไกช่วยเหลือประชาชนในการจัดทำและเสนอร่างกฎหมาย อย่างไรก็ตาม ยังมีปัญหาในการดำเนินการเนื่องจากมีแผนงานจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปด้านกฎหมาย อีกทั้งขั้นตอนการปฏิรูปด้านกฎหมายมีความสลับซับซ้อนส่งผลให้เกิดปัญหาด้านการนำนโยบายไปปฏิบัติ ดังนั้น ควรกำหนดการดำเนินงานการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายเป็น 3 ระยะ คือ มาตรการระยะสั้น มาตรการระยะกลาง และมาตรการระยะยาว ตามหลักการบริหาร 4M

คำสำคัญ: การดำเนินงาน; การปฏิรูป; กฎหมาย

*Received May 20, 2022; Revised May 24, 2022; Accepted May 25, 2022

Abstract

The research on survey and monitoring on legal reform process of Thailand aims to 1) monitor and assess the implementation of legal reforms; and 2) know problems and recommendations for the implementation of legal reforms. This research was a qualitative research with document analysis, focus group discussion, semi-structured interview, and workshop group meeting.

The results found that there were 3 reform activities that have been successfully implemented and achieved according to the indicators and goals that have been set as follows: (1) provide a mechanism for repeal or amendment of laws that create burdens or hinder the lives or occupations of the people; (2) provide a mechanism to determine the government agencies having the duty to control, supervise, and enforce compliance with the law. Implementing technology in action to increase law enforcement efficiency; and (3) provide a mechanism to assist people in preparing and initiating laws. However, there are problems to implement due to the number of plans involved in legal reforms. In addition, the legal reform process is complex, resulting in problems in the implementation of the policy. Therefore, the implementation of national legal reforms should be set into 3 phases: short-term measures; medium term measures and long-term measures according to 4M management principles.

Keywords: Implement; Reform; Law

บทนำ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 หมวด 16 การปฏิรูปประเทศ ได้บัญญัติให้มีการปฏิรูปประเทศรวมทั้งบัญญัติให้การดำเนินการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปประเทศเป็นไปตามพระราชบัญญัติแผนและขั้นตอนการดำเนินการปฏิรูปประเทศ พ.ศ. 2560 โดยในวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2561 ราชกิจจานุเบกษาประกาศใช้แผนการปฏิรูปประเทศ จำนวน 11 ด้าน ต่อมาวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2563 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบการปรับปรุงองค์ประกอบและแต่งตั้งเพิ่มเติมคณะกรรมการปฏิรูปด้านต่าง ๆ รวม 13 ด้าน โดยมีด้านวัฒนธรรม กีฬา แรงงานและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพิ่มเติม ส่งผลถึงการปรับปรุงแผนการปฏิรูปประเทศด้านอื่นๆ ด้วย ทั้งนี้ ประเด็นที่

ได้รับความเห็นชอบร่วมกันให้ดำเนินการก่อน คือ การตัดกิจกรรมที่เข้าข่ายเป็นภารกิจปกติของหน่วยงานและคัดเลือกเฉพาะกิจกรรมปฏิรูปประเทศที่จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อประชาชนอย่างมีนัยสำคัญ (Big Rock) ดังปรากฏในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 138 (ตอนพิเศษ 44 ง) หน้า 1-2 (ราชกิจจานุเบกษา, 2564; สำนักงานการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2564)

สำหรับการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย คณะกรรมการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายได้กำหนดประเด็นกิจกรรมและผลอันพึงประสงค์ของการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย โดยกำหนดประเด็นปฏิรูปด้านกฎหมายเพื่อรองรับการพัฒนาตามหลัก “ทวิยุคศาสตร์” ประกอบด้วย การกำหนดกลไกทางกฎหมายเพื่อเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของประเทศให้ทันต่อการพัฒนาตามกระแสโลกาภิวัตน์ และการกำหนดกลไกทางกฎหมายเพื่อสร้างความเป็นธรรมและขจัดความเหลื่อมล้ำในสังคม (คณะกรรมการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย, 2561)

ในปัจจุบัน สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในฐานะสำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการปฏิรูปประเทศได้จัดทำแผนการปฏิรูปประเทศ (ฉบับปรับปรุง) ในด้านต่าง ๆ รวมถึงได้มีการปรับแผนการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย มีเป้าประสงค์เพื่อให้เกิดผลอันพึงประสงค์ในการมีกฎหมายที่ดี และมีเพียงเท่าที่จำเป็นตามหลักการของมาตรา 258 ค. ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 โดยกำหนดกิจกรรมปฏิรูปที่จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อประชาชนอย่างมีนัยสำคัญ 5 กิจกรรม ประกอบด้วย (1) มีกลไกยกเลิกหรือแก้ไขปรับปรุงกฎหมายที่สร้างภาระหรือเป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตหรือการประกอบอาชีพของประชาชนเพื่อขับเคลื่อนให้เกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นรูปธรรม (2) จัดให้มีกลไกทางกฎหมายเพื่อให้มีการพิจารณาปรับเปลี่ยนโทษทางอาญาที่ไม่ใช่ความผิดร้ายแรงให้เป็นโทษปรับเป็นพินัยเพื่อลดผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชน (3) จัดให้มีกลไกกำหนดให้ส่วนราชการหรือหน่วยงานของรัฐซึ่งมีหน้าที่ควบคุมกำกับดูแลและบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายนำเทคโนโลยีมาใช้ในการดำเนินการเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมาย (4) จัดให้มีกลไกช่วยเหลือประชาชนในการจัดทำและเสนอร่างกฎหมาย และ (5) จัดทำประมวลกฎหมายเพื่อรวบรวมกฎหมายเรื่องเดียวกันไว้ด้วยกันเพื่อความสะดวกในการใช้งานดังปรากฏในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 138 (ตอนพิเศษ 44 ง) หน้า 64 (ราชกิจจานุเบกษา, 2564)

ทั้งนี้ แม้ว่าจะมีกรอบในการดำเนินการเรื่องต่าง ๆ แล้ว แต่ภายใต้กรอบการดำเนินการเหล่านั้นยังมีรายละเอียดการดำเนินการในส่วนต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าหมายหรือผลอันพึงประสงค์และผลสัมฤทธิ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ดังนั้น จึงควรติดตามและประเมินการ

ดำเนินงานด้านการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายเพื่อประโยชน์ในการแสวงหาแนวทางการดำเนินงานในเรื่องดังกล่าวให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีสัมฤทธิ์ผลเป็นที่ประจักษ์และสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2562) รวมทั้งองค์กรฝ่ายนิติบัญญัติซึ่งมีหน้าที่และอำนาจประการสำคัญในการตรากฎหมายสามารถนำไปใช้เป็นแหล่งข้อมูลทางวิชาการสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ในการตรากฎหมายได้อย่างสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปประเทศต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อติดตามและประเมินการดำเนินงานด้านการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย
2. เพื่อทราบปัญหาและข้อเสนอแนะการดำเนินงานการปฏิรูปประเทศด้าน

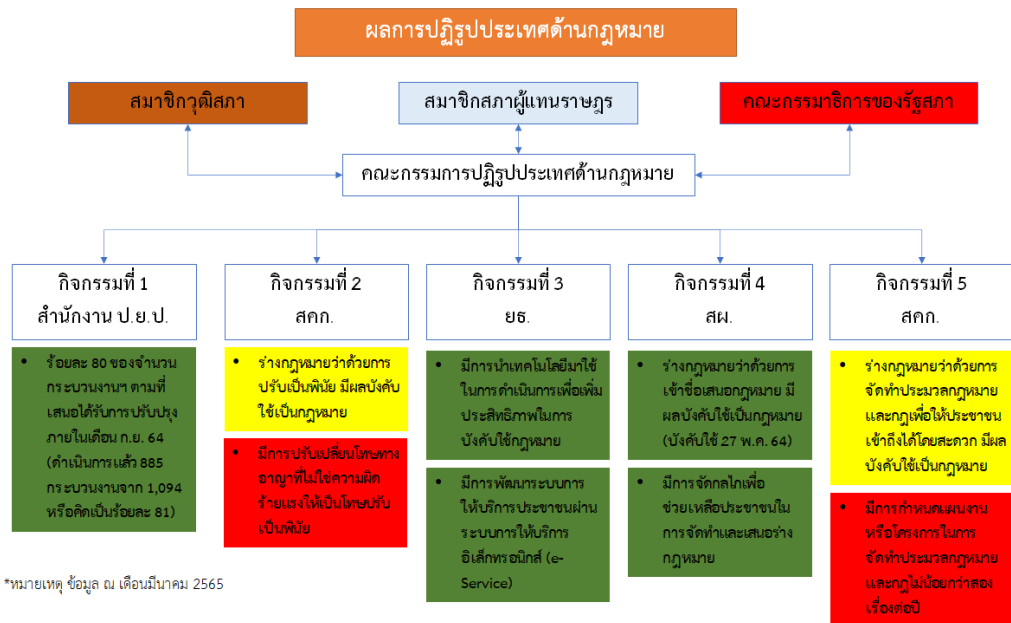
กฎหมาย

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เอกสาร (Document analysis) อาทิ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ราชกิจจานุเบกษา แผนการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องแผนการปฏิรูปประเทศ และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) การวิเคราะห์แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi - structure interview) และการประชุมกลุ่มเชิงปฏิบัติการ (Workshop group meeting) โดยผู้ทรงคุณวุฒิจากหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง อาทิ สมาชิกวุฒิสภา คณะกรรมการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย คณะกรรมการติดตาม เสนอแนะ และเร่งรัดการปฏิรูปประเทศและการจัดทำและดำเนินการตามยุทธศาสตร์ชาติ สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา นักวิชาการ และภาคประชาชน โดยมีระยะเวลาศึกษาตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2564 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2565

ผลการวิจัย

จากการสำรวจและติดตามการดำเนินงานการปฏิรูปด้านกฎหมายของประเทศไทยพบว่า ผลการดำเนินการในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา มีกิจกรรมปฏิรูปที่จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภาครัฐที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนอย่างมีนัยสำคัญทั้งสิ้น 5 กิจกรรม โดยปัจจุบันพบว่า มี 3 กิจกรรมที่ดำเนินการสำเร็จและบรรลุตามตัวชี้วัดและเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ผลการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย

จากภาพที่ 1 จะเห็นได้ว่า กิจกรรมที่ 1 รับผิดชอบโดยสำนักงานขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ ยุทธศาสตร์ชาติ และการสร้างความสามัคคีปรองดอง (ป.ย.ป.) ในเรื่องจัดให้มีกลไกยกเลิกหรือแก้ไขปรับปรุงกฎหมายที่สร้างภาระหรือเป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตหรือการประกอบอาชีพของประชาชน โดยจากการสำรวจพบว่า มีกระบวนงานที่ได้รับการปรับปรุงร้อยละ 81 จากเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้คือ ร้อยละ 80

กิจกรรมที่ 2 รับผิดชอบโดยสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา เรื่องจัดให้มีกลไกทางกฎหมายเพื่อให้มีการพิจารณาปรับเปลี่ยนโทษทางอาญาที่ไม่ใช่ความผิดร้ายแรงให้เป็นโทษปรับเป็นพินัย เพื่อลดผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชน (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2557) จากการสำรวจการดำเนินงานที่ผ่านมาพบว่า คณะอนุกรรมการกลั่นกรองร่างกฎหมายในกระบวนการนิติบัญญัติได้พิจารณาร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยโทษปรับเป็นพินัย พ.ศ. แล้ว แต่ในขณะนี้อยู่ระหว่างการพิจารณาของรัฐสภา โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการวิสามัญเพื่อพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ และคาดการณ์ว่าการพิจารณาของคณะกรรมการวิสามัญจะแล้วเสร็จในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2565

กิจกรรมที่ 3 เรื่องจัดให้มีกลไกกำหนดส่วนราชการหรือหน่วยงานของรัฐซึ่งมีหน้าที่ควบคุม กำกับดูแลและบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมาย นำเทคโนโลยีมาใช้ในการ

ดำเนินการเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมาย รับผิดชอบโดยกระทรวงยุติธรรม โดยการดำเนินการสำเร็จตามเป้าหมายและตัวชี้วัดที่ได้ตั้งไว้ ตามกรอบระยะเวลาที่กำหนดไว้

กิจกรรมที่ 4 เรืองจัดให้มีกลไกช่วยเหลือประชาชนในการจัดทำและเสนอร่างกฎหมาย จากการสำรวจพบว่า การจัดทำร่างกฎหมายว่าด้วยการเข้าชื่อเสนอกฎหมาย มีผลบังคับใช้เป็นกฎหมาย และมีการจัดกลไกเพื่อช่วยเหลือประชาชนในการจัดทำและเสนอร่างกฎหมาย รับผิดชอบโดยสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ได้ดำเนินการแล้วเสร็จ และเป็นไปตามกรอบระยะเวลาที่กำหนดไว้

กิจกรรมที่ 5 เรืองจัดทำประมวลกฎหมายเพื่อรวบรวมกฎหมายเรื่องเดียวกันไว้ด้วยกันเพื่อความสะดวกในการใช้งาน จากการสำรวจพบว่าสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา จัดทำร่างพระราชบัญญัติการจัดทำประมวลกฎหมายและกฎแบบต่อเนื่อง พ.ศ. แล้วเสร็จและนำเสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อเสนอต่อที่ประชุมร่วมกันของรัฐสภา

สำหรับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย จากการศึกษาสามารถจำแนกออกเป็นประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

1. ลักษณะและโครงสร้างของการดำเนินการมีความยุ่งยาก สลับซับซ้อน ใช้ระยะเวลายาวนาน หน่วยงานต่าง ๆ ขาดการประสานงาน และให้ความสำคัญเฉพาะในส่วนกฎหมายที่ตนดูแล นอกจากนี้ ยังมีประเด็นในเรื่องที่มาของสมาชิกวุฒิสภาที่ก่อให้เกิดข้อกังขาต่อการได้มาซึ่งกฎหมายว่าเป็นการเอื้อประโยชน์แก่ฝ่ายใดหรือไม่

2. รายละเอียดของกฎหมายไม่ตอบสนองความต้องการของประชาชน เนื่องจากประชาชนไม่สามารถเข้าถึงหน่วยงานและกระบวนการได้โดยสะดวก และกิจกรรมการดำเนินการขาดรายละเอียดที่เพียงพอทำให้ต้องเชิญหน่วยงานมาสอบถามอยู่บ่อยครั้ง ส่งผลให้เกิดความล่าช้าในการดำเนินการ

3. ไม่มีการจัดงบประมาณในการดำเนินการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายเป็นการเฉพาะให้กับหน่วยงานทำให้เกิดภาระ หน้าที่เพิ่มเติมในขณะที่ทรัพยากรในการดำเนินการมีเท่าเดิม

4. เทคโนโลยีและระบบสารสนเทศมีเนื้อหาไม่ครบถ้วนและไม่ดึงดูดความสนใจของประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วม ส่งผลให้เกิดความล่าช้าต่อการกำกับติดตามสถานะของกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ

5. บุคลากรที่รับผิดชอบเป็นผู้ที่มีภารกิจอื่นในหน่วยงานที่ตนสังกัดอยู่ ทำให้การดำเนินการไม่สามารถกระทำได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

6. กระบวนการรับฟังความคิดเห็นเห็นขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง ประการหนึ่งเป็นเพราะการใช้ภาษากฎหมายที่ยากต่อการทำความเข้าใจ และช่องทางในการรับฟังยังไม่หลากหลาย

7. ขาดการบูรณาการการสื่อสารทั้งระหว่างหน่วยงานและภาคประชาชนส่งผลให้เกิดช่องว่างทางการสื่อสาร

อภิปรายผลการวิจัย

จากการติดตามและประเมินการดำเนินงานด้านการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย สามารถอภิปรายผลและสรุปเป็นข้อเสนอเพื่อการดำเนินงานด้านการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพก่อสัมฤทธิ์ผลเป็นที่ประจักษ์และสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ โดยศึกษาจากผู้ให้ข้อมูลหลักจากการประเมินและวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในจากกรอบแนวคิดของแมคคินซี (McKinsey 7S Framework) และประเมินและวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกด้วยตัวแบบ CPEST Analysis มาเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จ เมื่อได้ข้อมูลจึงนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมขององค์กร (SWOT analysis) เพื่อให้ทราบถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยสรุปออกมาในรูปแบบตารางวิเคราะห์สภาพแวดล้อมการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย ดังตารางข้างล่างนี้

ตารางที่ 1 วิธีการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมขององค์กร (SWOT analysis)

จุดแข็ง	จุดอ่อน
1. มีโครงสร้างและแผนการดำเนินงานที่ชัดเจน 2. มีการกำหนดหน่วยงานในการดำเนินการ 3. มีระบบกลไกในการติดตามการปฏิรูป (คณะกรรมการติดตาม เสนอแนะ และเร่งรัดการปฏิรูปประเทศ และการจัดทำและดำเนินการตามยุทธศาสตร์ชาติ (ตส.))	1. การสื่อสารในการปฏิรูปด้านกฎหมายไปยังหน่วยงานต่าง ๆ ยังไม่ชัดเจน (กิจกรรม ภาระหน้าที่ ขั้นตอน และงบประมาณ) ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน 2. ขั้นตอนในการปฏิรูปด้านกฎหมาย มีความสลับซับซ้อน ต้องผ่านหลายหน่วยงาน และหลายขั้นตอน 3. ข้อจำกัดด้านงบประมาณในการดำเนินการปฏิรูป 4. บุคลากรในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีการะงานประจำ ส่งผลให้การดำเนินงานด้านการปฏิรูปกฎหมายทำได้ยากจำกัด
โอกาส	ภัยคุกคาม
1. กระแสสังคมทำให้เกิดการผลักดันการปฏิรูปอย่างเป็นรูปธรรม	1. ปัญหาสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19

2. มีการสร้างระบบกลาง (eMENSUR) ในการกำกับ และติดตามการปฏิรูปด้านกฎหมาย

2. ข้อจำกัดบางประการของกระบวนการนิติบัญญัติที่ ส่งผลให้การออกกฎหมายไม่เป็นไปตามแผนการ ดำเนินงาน

จากการรับฟังความคิดเห็นจากกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปด้านกฎหมาย สามารถสรุปประเด็นเพื่อให้การดำเนินงานด้านการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ก่อสัมฤทธิ์ผลเป็นที่ประจักษ์และสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ ได้แก่

1. ประเด็นการบรรจุการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายเข้าสู่คณะกรรมการดำเนินการปฏิรูปกฎหมายในระยะเร่งด่วน
2. ประเด็นการปฏิรูประบบการทำงานของหน่วยงานราชการ เพื่อลดปัญหาการทับซ้อนของอำนาจหน้าที่ระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ
3. ประเด็นการพิจารณาทบทวนตัวชี้วัดให้สะท้อนสัมฤทธิ์ผลที่เป็นรูปธรรมในผลของการดำเนินการในระยะยาว
4. ประเด็นการสื่อสารรายละเอียดของประเด็นประเทศด้านกฎหมายให้กับหน่วยงานที่รับช่วงไปปฏิบัติ
5. ประเด็นการสนับสนุนให้มีการปรับปรุงวัฒนธรรมองค์กรในรูปแบบของระบบราชการในการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย
6. ประเด็นการจัดให้หน่วยงานที่มีอำนาจที่เฉพาะด้านกฎหมายทำหน้าที่ ประสาน กำกับ ติดตาม และรายงานปัญหาและอุปสรรคไปยังคณะกรรมการการ การ ธรรม.
7. ประเด็นการจัดสรรบุคลากรในด้านความรู้และจำนวนที่เหมาะสมกับการดำเนินการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย
8. ประเด็นการจัดสรรงบประมาณในการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายโดยแยกออกจากงบประมาณประจำของหน่วยงาน

จากข้อเสนอดังกล่าวมีความสอดคล้องใกล้เคียงกับหลักการบริหาร 4M ซึ่งเป็นทัศนะที่กล่าวโดยนักการบริหารที่มีชื่อเสียง Peter F. Drucker (2005) ในหัวเรื่อง Management Tasks และ Management Responsibility ซึ่งกล่าวว่าการดำเนินงานของหน่วยงานใด ๆ จำต้องมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรการบริหารอย่างน้อย 4 ประการ ประกอบด้วย “Man” หมายถึง บุคลากรหรือการบริหารกำลังคนว่าจะใช้คนอย่างไรให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิภาพกับงานให้มากที่สุด “Money” หมายถึงการบริหารเงิน โดยจะจัดสรรเงินอย่างไรให้ใช้จ่ายต้นทุนน้อยที่สุดและให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลระดับที่สูงที่สุด “Material” หมายถึง วัตถุดิบหรือวัสดุในการผลิตหรือการบริหารวัสดุใน

การดำเนินงาน ว่าจะทำอย่างไรให้สิ้นเปลืองน้อยที่สุดหรือเกิดประโยชน์สูงสุด และ “Management” หมายถึง การจัดการหรือกระบวนการจัดการบริหารควบคุมเพื่อให้งานทั้งหมดเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลอย่างเต็มที่ ทั้งนี้สามารถสรุปในรูปแบบตารางเพื่อการดำเนินงานด้านการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพก่อสัมฤทธิ์ผลเป็นที่ประจักษ์และสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ ดังนี้

ตารางที่ 2 กระบวนการจัดการบริหารการดำเนินงานด้านการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย

โครงสร้าง ระบบงาน และเครื่องมือ (Material)	การจัดการ (Management)
1. ควรบรรจุประเด็นการปฏิรูปกฎหมายเข้าสู่คณะกรรมการดำเนินการปฏิรูปกฎหมายในระยะเร่งด่วน 2. ควรปฏิรูประบบการทำงานของหน่วยงานราชการ เพื่อลดปัญหาการทับซ้อนของอำนาจหน้าที่ระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ 3. ควรพิจารณาทบทวนตัวชี้วัดให้สะท้อนสัมฤทธิ์ผลที่เป็นรูปธรรมในผลของการดำเนินการในระยะยาว	1. ควรสื่อสารรายละเอียดของประเด็นการปฏิรูปให้กับหน่วยงานที่รับช่วงไปปฏิบัติ 2. ควรสนับสนุนให้มีการปรับปรุงวัฒนธรรมองค์กรในรูปแบบของระบบราชการในการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย 3. ควรจัดให้หน่วยงานที่มีอำนาจที่เฉพาะด้านกฎหมายทำหน้าที่ ประสาน กำกับ ติดตาม และรายงานปัญหาและอุปสรรคไปยังคณะกรรมการธิการ ตสร. เช่น สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา หรือ จัดตั้งองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญใหม่
คน (Man)	งบประมาณ (Money)
1. ควรจัดสรรบุคลากรในด้านความรู้และจำนวนที่เหมาะสมกับการดำเนินการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย	1. ควรจัดสรรงบประมาณในการปฏิรูปด้านกฎหมาย โดยแยกออกจากงบประมาณประจำของหน่วยงาน

องค์ความรู้

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 กำหนดให้มีการดำเนินการเพื่อการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายขึ้นเป็นวาระสำคัญ ซึ่งในการดำเนินการดังกล่าว มีกิจกรรมปฏิรูปที่จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อประชาชนอย่างมีนัยสำคัญ 5 กิจกรรม โดยกิจกรรมที่รับผิดชอบโดยสำนักงานขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ ยุทธศาสตร์ชาติ และการสร้างความสามัคคีปรองดองระหว่งยุคธรรม และสำนักงานเลขาธิการผู้แทนราษฎร จำนวน 3 กิจกรรม ได้ดำเนินการเป็นไปตามแผน และ 2 กิจกรรมอยู่ในระหว่างการดำเนินการ

สำหรับประเด็นปัญหาเกี่ยวข้องกับการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายที่สำคัญ ได้แก่

- 1) ด้านโครงสร้าง ระบบงาน และเครื่องมือ ที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายเป็นวาระเร่งด่วน ความล่าช้าของกระบวนการทำงาน และตัวชี้วัดที่เป็นรูปธรรม
- 2) ด้านการจัดการ ที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารรายละเอียดและวัฒนธรรมองค์กร ที่มีผลต่อการดำเนินงาน
- 3) ด้านคนที่ขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้และความชำนาญ และ
- 4) ด้านงบประมาณที่ขาดแคลน ซึ่งหากสามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาล่วงหน้า จะทำให้ระบบและกลไกการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพตามกรอบของตัวชี้วัด เป้าหมาย และระยะเวลาที่กำหนดไว้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาโครงการ ระบบงาน และเครื่องมือ (Material)

1. ปัญหาความล่าช้าของการดำเนินกิจกรรมการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายส่วนหนึ่งเกิดจากการที่ผลการดำเนินกิจกรรมไม่ได้เข้าสู่การพิจารณาของคณะกรรมการดำเนินการปฏิรูปกฎหมายในระยะเร่งด่วนโดยเร็ว ดังนั้น คณะกรรมการดำเนินการปฏิรูปกฎหมายฯ จึงควรมีการเร่งรัดให้หน่วยงานที่รับผิดชอบกิจกรรมต่าง ๆ ส่งผลการดำเนินการปฏิรูปกฎหมายเข้าสู่การพิจารณาของคณะกรรมการโดยเร็ว และเมื่อผลการดำเนินงานนั้น ๆ ผ่านการพิจารณาคณะกรรมการดำเนินการปฏิรูปกฎหมายฯ แล้ว การดำเนินการในขั้นตอนต่อไป ๆ ไปก็จำเป็นต้องได้รับการจัดการโดยเร็วด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการบรรจุเข้าสู่วาระการพิจารณาของที่ประชุมคณะรัฐมนตรี หรือการพิจารณาของรัฐสภา

2. ในการดำเนินการปฏิรูปประเทศตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ตลอดจนพระราชบัญญัติแผนและขั้นตอนการดำเนินการปฏิรูปประเทศ พ.ศ. 2560 และกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง มีการตั้งคณะกรรมการที่มีส่วนในการดำเนินการปฏิรูปประเทศหลายชุด ไม่ว่าจะเป็นคณะกรรมการขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ ยุทธศาสตร์ชาติ และการสร้างความสามัคคีปรองดอง คณะกรรมการติดตาม เสนอแนะ และเร่งรัดการปฏิรูปประเทศ และการจัดทำและดำเนินการตามยุทธศาสตร์ชาติ ขณะเดียวกันก็มีหน่วยงานของรัฐแต่เดิมที่ทำงานเกี่ยวข้องกับกฎหมาย เช่น สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา ทำให้เกิดการทับซ้อนกันของอำนาจหน้าที่ภายในองคาพยพของการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย ดังนั้นการกำหนดขอบเขตอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการต่าง ๆ จึงควรคำนึงถึงอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานของรัฐอื่นที่มีอยู่ก่อนหน้านั้น เพื่อลดโอกาสที่หน่วยงานของรัฐจะทำงานซ้ำซ้อนกันเอง และกลายเป็นความล่าช้าของการทำงานในที่สุด

3. แม้ตัวชี้วัดผลการดำเนินการตามแผนปฏิรูปประเทศ (ฉบับปรับปรุง) พ.ศ. 2564 ที่เน้นการตรวจสอบในเชิงปริมาณ เช่น จำนวนร่างกฎหมาย หรือจำนวนโครงการ/กิจกรรม การปฏิรูปด้านกฎหมาย จะเหมาะสมต่อการกำกับและติดตามผลสัมฤทธิ์ของแผนในระยะเริ่มต้นก็ตาม แต่ในการกำกับและติดตามผลการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายในระยะต่อไป ที่การปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายเริ่มส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนและสังคมบ้างแล้ว รัฐบาลควรพิจารณาทบทวนตัวชี้วัดจากเดิมที่เน้นการชี้วัดเชิงปริมาณ มาเป็นการชี้วัดเชิงคุณภาพ เช่น ประชาชนและภาคธุรกิจมีความสะดวกสบายและความคล่องตัวในการใช้ชีวิต และการประกอบธุรกิจมากขึ้นหรือไม่ อย่างไร เพื่อสะท้อนผลสัมฤทธิ์ของการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาการจัดการ (Management)

1. สำนักงานสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ควรสื่อสารรายละเอียดของ ประเด็นและกิจกรรมที่ต้องทำในการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายตามแผนการปฏิรูปให้ ชัดเจน เพื่อให้หน่วยงานที่รับนโยบายสามารถปฏิบัติตามได้โดยง่าย เพราะภารกิจด้านการ ปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายเป็นภารกิจใหม่ที่บุคลากรในหน่วยงานผู้รับผิดชอบแต่ละ กิจกรรมไม่มีความคุ้นเคย และแตกต่างจากภาระงานทั่วไปอยู่พอสมควร

2. ด้วยเหตุที่แผนการปฏิรูปประเทศ (ฉบับปรับปรุง) พ.ศ. 2564 และกิจกรรม ปฏิรูปทั้ง 5 กิจกรรมกำหนดกรอบระยะเวลาดำเนินการในแต่ละกิจกรรมไว้ไม่มากนัก ตาม เจตนารมณ์ของรัฐบาลที่ต้องการให้มีการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายโดยเร็ว ขณะที่การ ดำเนินงานของหน่วยงานรัฐยังต้องปฏิบัติตามขั้นตอนในระบบราชการปกติที่จะต้องมีการ รายงานผลการดำเนินงานไปตามลำดับขั้น แม้การทำงานตามระบบหรือตามลำดับขั้นจะมี ข้อดีในแง่ที่ทำให้เกิดความรอบคอบ แต่ก็ดูจะไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐบาลที่ ต้องการให้การปฏิรูปประเทศเป็นไปโดยเร็ว ดังนั้น รัฐบาลควรสนับสนุนให้หน่วย รับผิดชอบกิจกรรมการปฏิรูปพัฒนาแนวปฏิบัติอันมีลักษณะเฉพาะสำหรับการรายงานผล การดำเนินกิจกรรมการปฏิรูปที่ผู้ปฏิบัติงานสามารถรายงานผลการดำเนินกิจกรรมโดยตรง ต่อผู้บริหารสูงสุดขององค์กรได้ทันที

3. กิจกรรมการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายเป็นกิจกรรมที่ต้องอาศัยทั้งความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะ และความเข้าใจถึงระเบียบและแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการออก กฎหมาย เพราะเกือบทุกกิจกรรมจำเป็นจะต้องตราพระราชบัญญัติเพื่อสร้างหลักนิติรัฐ – นิติธรรมในการดำเนินงานขั้นต่อ ๆ ไป ดังนั้นคณะรัฐมนตรีจึงควรมอบหมายให้หน่วยงาน ของรัฐที่มีอำนาจและหน้าที่เฉพาะด้านกฎหมาย (อาจเป็นสำนักงานคณะกรรมการ กฤษฎีกา) เป็นผู้ประสานงาน กำกับติดตาม และรายงานปัญหาหรืออุปสรรคของการปฏิรูป ประเทศด้านกฎหมายไปยังคณะกรรมการติดตาม เสนอแนะ และเร่งรัดการปฏิรูป

ประเทศ และการจัดทำและดำเนินการตามยุทธศาสตร์ชาติ หรืออาจพิจารณาจัดตั้งองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ให้เป็นองค์กรรับผิดชอบภารกิจในเรื่องการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายเป็นการเฉพาะ ดังเช่น คณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย (คปก.) ในอดีต ซึ่งมีข้อดีในการปฏิบัติงานด้านอื่นด้วย เช่น ความเป็นอิสระ การบริหารทรัพยากรมนุษย์ และการจัดการงบประมาณ

ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาคน (Man)

เนื่องจากบุคลากรในหน่วยงานผู้รับผิดชอบการดำเนินกิจกรรมการปฏิรูปแต่ละท่านต่างมีภาระงานประจำของตนเองอยู่ และการจัดการดำเนินกิจกรรมการปฏิรูปก็เป็นภารกิจใหม่ที่แต่ละหน่วยงานได้รับมอบหมายตามแผนปฏิรูปเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา ทำให้บุคลากรของหน่วยงานต้องแบ่งเวลาที่ว่างเว้นจากภาระงานประจำมาปฏิบัติภารกิจตามกิจกรรมปฏิรูป ส่งผลให้การดำเนินงานต้องล่าช้าออกไปเพราะกำลังคนมีไม่เพียงพอ ดังนั้นผู้บริหารของหน่วยงานผู้รับผิดชอบในแต่ละกิจกรรมของการปฏิรูปควรพิจารณาจัดสรรบุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจต่อเนื้อหาของกิจกรรมการปฏิรูปเข้ามาเป็นผู้รับผิดชอบโดยเฉพาะ และบุคลากรที่จะดำเนินกิจกรรมปฏิรูปควรมีจำนวนที่เหมาะสมกับขนาดของภารกิจด้วย เพื่อป้องกันปัญหาภาระงานล้นเกินจนไม่สามารถดำเนินงานได้ทันตามกรอบเวลาที่กำหนด

ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนางบประมาณ (Money)

การมีงบประมาณที่เพียงพอก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จำเป็นต่อการดำเนินงานตามแผนการปฏิรูป ดังนั้นสำนักงบประมาณควรพิจารณาจัดสรรงบประมาณที่เพียงพอสำหรับการดำเนินกิจกรรมการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย ซึ่งในการนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายก็ควรจัดทำร่างงบประมาณรายจ่ายประจำปีที่ยกงบประมาณสำหรับดำเนินกิจกรรมการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายเป็นหมวดหมู่เฉพาะออกจากงบประมาณรายจ่ายประจำของหน่วยงานด้วย เพื่อให้การจัดสรรงบประมาณเป็นไปอย่างชัดเจน

จากข้อเสนอแนะเพื่อการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายดังกล่าวข้างต้น อาจแบ่งดำเนินการเป็นมาตรการได้ 3 ระยะ คือ มาตรการระยะสั้นที่สามารถดำเนินการได้ทันที มาตรการระยะกลางที่ต้องใช้เวลาประมาณ 1 - 2 ปี และมาตรการระยะยาวที่ต้องใช้เวลาเตรียมการหรือดำเนินการตั้งแต่ 2 ปีขึ้นไป ดังนี้

มาตรการระยะสั้น (บรรจุมารแรงด่วน และสื่อสารประเด็นกับหน่วยงานปฏิบัติ)

1.1 การบรรจุประเด็นวาระในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปกฎหมายเข้าสู่การพิจารณาของคณะกรรมการดำเนินการปฏิรูปกฎหมายในระยะเร่งด่วน สามารถดำเนินการ

ได้ทันที โดยฝ่ายเลขานุการในที่ประชุมสามารถบรรจุระเบียบการพิจารณาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปกฎหมายให้คณะกรรมการดำเนินการปฏิรูปกฎหมายในระยะเร่งด่วนพิจารณาได้เป็นวาระแรก ๆ ของการประชุมในแต่ละครั้ง

1.2 การสื่อสารรายละเอียดของประเด็นการปฏิรูปให้กับหน่วยงานที่รับช่วงไปปฏิบัติให้มีความชัดเจนมากขึ้น โดยสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในฐานะหน่วยงานกลางผู้ประสานงานในกิจกรรมการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย สามารถกำหนดรายละเอียดของกิจกรรมที่หน่วยงานผู้รับผิดชอบตามกิจกรรมจะต้องนำไปปฏิบัติให้มีความชัดเจนว่าจะต้องดำเนินการอย่างไร เมื่อใด และกับใคร ฯลฯ

2. มาตรการระยะกลาง (จัดสรรบุคลากรและงบประมาณที่เหมาะสม ทบทวนตัวชี้วัด และกำหนดหน่วยงานดำเนินการ)

2.1 การจัดสรรบุคลากรที่มีองค์ความรู้และจำนวนที่เหมาะสมกับการดำเนินการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย โดยหน่วยงานที่เป็นผู้รับผิดชอบตามกิจกรรมการปฏิรูปในแต่ละเรื่องจะต้องวางแผนกำลังคนของหน่วยงานเพื่อรองรับภารกิจตามกิจกรรมการปฏิรูปประเทศที่จะต้องดำเนินการต่อไป โดยเสนอขออนุมัติอัตรากำลังเพิ่มเติมต่อผู้มีอำนาจพิจารณา และวางแผนต่อไปถึงการจัดสรรงานให้แก่บุคลากรที่รับเข้ามาเพื่อภารกิจการปฏิรูปกฎหมายนี้ว่าเมื่อหลังจากภารกิจการปฏิรูปประเทศเสร็จสิ้นแล้ว บุคลากรผู้นั้นจะปฏิบัติหน้าที่ในภารกิจด้านใดของหน่วยงานต่อไป

2.2 การจัดสรรงบประมาณในการปฏิรูปด้านกฎหมายให้แยกออกจากงบประมาณประจำของหน่วยงาน โดยในการทำแผนงบประมาณประจำปีของหน่วยงานผู้รับผิดชอบในกิจกรรมการปฏิรูปประเทศ จะต้องมีการกำหนดรายจ่ายเพื่อการดำเนินการตามแผนกิจกรรมปฏิรูปประเทศไว้เป็น การเฉพาะเพื่อเสนอต่อกระทรวงการคลัง ขณะเดียวกันทางกระทรวงการคลังก็ควรพิจารณาอนุมัติงบประมาณในส่วนนี้ตามความเหมาะสมด้วย

2.3 การพิจารณาทบทวนตัวชี้วัดให้สะท้อนสัมฤทธิ์ผลที่เป็นรูปธรรมในผลของการดำเนินการในระยะยาว ซึ่งเป็นหน้าที่ของรัฐบาลโดยคำแนะนำของคณะกรรมการปฏิรูปประเทศในแต่ละด้าน (ในที่นี้คือคณะกรรมการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย)

2.4 การจัดให้หน่วยงานที่มีอำนาจที่เฉพาะด้านกฎหมายทำหน้าที่ ประสาน กำกับ ติดตาม และรายงานปัญหาและอุปสรรคไปยังคณะกรรมการติดตาม เสนอแนะ และเร่งรัดการปฏิรูปประเทศ และการจัดทำและดำเนินการตามยุทธศาสตร์ชาติ โดยรัฐบาลอาจกำหนดให้สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา ในฐานะองค์กรที่ปรึกษากฎหมายของรัฐบาล เป็นผู้ทำหน้าที่นี้เพื่อสนับสนุนการทำงานของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติอีกทางหนึ่ง

3. มาตรการระยะยาว (ปฏิรูประบบการทำงาน และปรับปรุงวัฒนธรรมองค์กร)

3.1 การปฏิรูประบบการทำงานของหน่วยงานราชการ เพื่อลดปัญหาการทับซ้อนของอำนาจหน้าที่ระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ โดยรัฐบาลและฝ่ายนิติบัญญัติจะต้องร่วมกันพิจารณาขอบเขตอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายของหน่วยงานราชการต่าง ๆ ที่มีการภารกิจใกล้เคียงกัน เพื่อให้เกิดความชัดเจนว่าหน่วยงานใดจะเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินกิจกรรมการปฏิรูปประเทศในด้านกฎหมาย

3.2 การสนับสนุนให้มีการปรับปรุงวัฒนธรรมองค์กรในรูปแบบของระบบราชการในการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย เป็นภารกิจที่สำคัญของผู้บริหารหน่วยงานของรัฐทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย ซึ่งควรจะต้องลดขั้นตอนการรายงานผลการดำเนินการตามสายการบังคับบัญชา มาเป็นการรายงานผลโดยตรงต่อผู้มีอำนาจหน้าที่ในการส่งผลการดำเนินการไปยังสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยในครั้งต่อไป

1. ควรพิจารณาประเด็นการปฏิรูปด้านกฎหมายในหน่วยงานที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรง โดยพิจารณาในรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรม และโครงการย่อยที่จะเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ก่อให้เกิดการบรรลุเป้าหมาย
2. ควรพิจารณากำหนดตัวชี้วัดและเป้าหมายของการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมายให้เป็นรูปธรรมที่สามารถวัดการดำเนินการได้อย่างเป็นประสิทธิผลที่เด่นชัด
3. ควรพิจารณาถึงผลสัมฤทธิ์ของการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย
4. ควรพิจารณาศึกษาถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย. (2564). *แผนการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย (ฉบับปรับปรุง)*. สืบค้น 6 ธันวาคม 2564, จาก <http://nscr.nesdc.go.th/nescd_uat/wp-content/uploads/2021/07/แยกด้าน-03-กฎหมาย.pdf>
- ราชกิจจานุเบกษา.(2564). *ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องแผนการปฏิรูปประเทศฉบับปรับปรุง. เล่ม 138 ตอนพิเศษ 44 ง. สืบค้น วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2564, จาก* http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2564/E/044/T_0001.PDF

- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2557). *การวิเคราะห์ผลกระทบในการออกกฎหมาย*. สืบค้น 14 ธันวาคม 2564, จาก <https://tdri.or.th/wp-content/uploads/2015/04/ria-final.pdf>
- สำนักงานการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2564). *แผนขับเคลื่อนกิจกรรมปฏิรูปที่จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อประชาชนอย่างมีนัยสำคัญ (BIG ROCK) ภายใต้แผนการปฏิรูปประเทศ (ฉบับปรับปรุง)*. สืบค้น 6 ธันวาคม 2564. จาก <http://nscr.nesdc.go.th/wp-content/uploads/2021/10/BR03.pdf>
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2562). *คำอธิบายสาระสำคัญของพระราชบัญญัติหลักเกณฑ์การจัดทำร่างกฎหมายและการประเมินผลสัมฤทธิ์ของกฎหมาย พ.ศ. 2562*. สืบค้น 10 ธันวาคม 2564, จาก <https://www.lawreform.go.th/uploads/files/1579598846-gcl15-4s9jt.pdf>
- Drucker. P.F. (1998). *Management challenges for 2nd century*. New York: Harper Business.
- _____. (2005). *Management: Tasks, Responsibilities, Practices*. New York: Truman Talley Books.